

Géczy Dorottya

Pécsi Tudományegyetem

Varga Zsófia

Budapesti Műszaki Egyetem

Nők és férfiak nemi identitás fenyegetettsége a mai Magyarországon. Feltáró kutatás

Kutatásunkban a nemet, mint szociális reprezentációt, azaz társadalmi konstrukciót értelmeztük, mely a társadalom tagjainak interakciója során nyeri el aktuális jelentését és értékét (Moscovici 1961; Jovchelovich 1996; Wagner & László 2003). A *Multiple Threat and Prejudice Questionnaire* (Bigazzi & mtsai. 2019) segítségével felmértük a megkérdezettek nemi identitásfenyegetettségét. Asszociációs feladat segítségével pedig megvizsgáltuk a magas, illetve alacsony nemi identitásfenyegetettséggel rendelkező női és férfi válaszadók asszociációit saját nemükre vonatkozóan.

Nem egyszerű feladat definiálni adott társadalmi pillanatban a női, illetve férfi nemi szerepeket, ezért tartottuk fontosnak közelebbről megvizsgálni azok jelentését. Annak elgondolása, hogy mit jelent férfinak és nőnek lenni, mélyen adott társadalmi és ideológiai kontextusban gyökerezik. A különböző szereptulajdonítások és az identitás egyaránt társadalmi folyamatokban alakul, adott közösség tagjai által előadott diszkurzusoknak az eredménye. Az intézmények és közösségek szabályai, igényei, illetve szerveződésük szorosan kapcsolódnak a bennük zajló változásokhoz. A társadalom szélesebb ideológiai kontextusa nemcsak a tartalmát befolyásolja a nemi kategóriáknak, hanem dinamikus viszonyokat működtet a társadalmi csoportok között (Breakwell 1986; Duveen 1993; Lloyd & Duveen 1992; Moscovici 1988).

Jelen tanulmány egy 2018-as feltáró kutatás eredményeit mutatja be, amely a nemi identitást és a nemi szerepek kérdéskörét új perspektívába kívánja helyezni. Kutatásunk célja a nemekről alkotott reprezentációk megismerése, illetve a nemi identitásfenyegetettség nemenkénti különbségeinek vizsgálata. Abból a feltételezésből indultunk ki, hogy eltérés fog megmutatkozni férfi és női válaszadók között a nemi identitásfenyegetettség skálákon elért pontszámok alapján, illetve a magas és

alacsony nemi identitásfenyegetettséggel rendelkezők között abban, milyen asszociációik vannak a nemekről.

Elméleti háttér

Szociális reprezentáció

Elméleti koncepciónk alapja a szociális reprezentáció és az identitás viszonya, egymásra hatása, és az ebből adódó identitásfenyegetettség kialakulásának lehetőségei a nemek viszonyában. A szociális reprezentáció a tudás alakításának és kialakításának folyamata. Egy csoport/ kultúra/ társadalom folyamatos interakciók és kommunikáció révén képes jelentésekkel, tartalmakkal és értékekkel feltölteni a körülöttük lévő világ konkrét és absztrakt elemeit – tárgyakat, intézményeket, emberek csoportjait (Jovchelovich 1996; Moscovici 1961; Wagner & László 2003). Ebből következik, hogy tudásunk a világról, azaz a reprezentációink mélyen gyökereznek abban a társadalmi kontextusban, amelyben létrejöttek. A társadalmi kontextus vagy társadalmi tér egyfelől objektív – tartalmaz történelmi, politikai, gazdasági elemeket és hatalmi viszonyokat, melyek erősen befolyásolják a társadalom tagjainak reprezentációs lehetőségeit. Másfelől lehet szubjektív, vagyis az egyének képesek különböző mértékben hatni a reprezentációk jelentéseire. Tehát a határok nem abszolútak, hanem átjárhatóak és módosíthatók.

A reprezentációkhoz való viszonyulás Moscovici (1961) munkája alapján 3 szinten lehetséges:

1. Alkothatunk róla véleményt, ha diverz tudások – pro és kontra információk – birtokában vagyunk a reprezentáció tárgyáról.
2. Identitásunk is meghatározhatja a reprezentációhoz való viszonyunkat, ekkor szelektíven válogatunk a reprezentáció tartalmi között.
3. Végül, egy identitásunkra/ ideológiánkra fenyegető reprezentációhoz való viszonyunk sztereotíp, sematikus tudást von maga után.

Továbbá egy társadalomban/kultúrában/csoportban a reprezentációk 3 féle módon szerveződhetnek (Moscovici 1988):

- Hegemonikus reprezentációk: jelentéseik erős konszenzuson alapulnak, közösek egy adott csoportban, minden szimbolikus és affektív cselekvést irányítanak, és stabilak.

- Emancipált reprezentációk: egy kontextusban élő különböző csoportok különféle reprezentációkkal rendelkeznek egy vagy több jelenséggel kapcsolatban. Ezek függetlenek egymástól és kiegészítik egymást, mert a különböző csoportok között cserélt és megosztott különböző értelmezésekből jönnek létre.
- Polemikus reprezentációk: társadalmi konfliktusra épülnek, egymás kizárása a cél. A különböző csoportidentitások közötti konfliktusból erednek.

A szociális reprezentáció kölcsönös kapcsolat meglétét tételezi fel az egyén és társadalom között. Az egyén pszichológiai folyamatai elválaszthatatlanok tudásának tartalmától (reprezentációitól), ezek a tartalmak társadalmi kontextusban jönnek létre, szerveződnek és maradnak fenn. Személyes és szociális identitásunk egyaránt közvetítve vannak számunkra reprezentációink által. Az egyén és a társadalom kölcsönösen hatnak egymásra (Bigazzi 2015; Breakwell 2015; Duveen 2001; Jovhlovich 1996).

Identitás és szociális reprezentáció

Nem csak a különböző szociális reprezentációk rendelkeznek jelentésekkel, tartalmakkal és értékekkel. Breakwell (1986; 1993; 2010; 2015) identitás-folyamatelméletében kifejti, hogy maga az identitás – legyen az egyéni vagy szociális – is rendelkezik tartalmi és érték mezővel, mely a társadalom által megkonstruált reprezentációkban gyökerezik. Az identitás tartalmi mezeje olyan jellegzetességeket foglal magában, amelyek a személyt képesek egyedivé tenni – a szociális identitás felől: csoporttagság, szerepek, társadalmi címkék, míg a személyes identításban: értékek, hozzáállás, kognitív stílus, stb.¹

Minden adott elem rendelkezik egy bizonyos értékkel (negatív-pozitív kontinuumon elhelyezkedve), melyek összessége az identitás valenciáját határozza meg. Mind a tartalmi, mind pedig az érték mező ki van téve a társadalmi és történelmi változásoknak, illetve az egyéni életútban végbemenő változásoknak és fejlődésnek.

Ezekre a változásokra az egyén két stratégiával reagál: az egyik az asszimiláció, a másik az akkomodáció. Az asszimiláció lényege, hogy a már meglévő identitásstruktúrába új identitáselemeket integrál, melyek korábban

¹ Fontos megjegyezni, hogy Breakwell és mások (Breakwell 2015; Duveen 2001; Ricoeur 2001) is hangsúlyozzák, hogy a személyes és a szociális identitás határvonala nem egy létező vonal, hiszen az egyén egyéni életútja meghatározza a társadalmi csoportokhoz tartozását, és fordítva.

nem képezték az identitás részét. Ezt követi az akkomodáció, melyben az új identitáselemek megjelenésével szükségessé válik az identitásstruktúra átszervezése. Ez tehát egyfajta beállítási, igazítási folyamat, amely által az egész identitás struktúra valamelyest módosul, átrendeződik.

Ezeknek a folyamatoknak a működése az identitásalapelveknek a vezérlésével történik, melyek meghatározzák az identitásnak az optimális, kívánatos állapotát. Az identitás négy vezérelve a következő:

- Állandóság/kontinuitás: nem zárja ki a fejlődés és/vagy a növekedés elvét.
- Megkülönböztettség/egyediség: sajátosság hangsúlyozása, másoktól való különbözőség vágya.
- Énhatékonyság: az identitás kompetenciára és kontrollra törekszik, ezeknek hiánya tehetetlenség érzéséhez vezet.²
- Önértékelés/önbecsülés: ez az elsődleges elv. Az egyén célja, hogy elérje és fenntartsa.

A szociális reprezentációk egyrészt megalapozzák a lehetséges, elképzelhető elemek univerzumát, és megállapítják az egyes elemek (végső soron az identitás) értékét. Másrészt a szociális reprezentációk határozzák meg azt a kommunikációs keretet és formát, melyen keresztül az egyén képes identitását kifejezni. Emellett utat enged a társadalmi befolyás és nyomás számára (Andreouli 2010; Breakell 2010; 2015; Duveen 2001).

Identitásfenyegetettség

Identitásfenyegetettségről akkor beszélhetünk, ha a folyamatok közül valamelyik (asszimiláció, akkomodáció, értékelés) nem tud teljesülni, vagyis az új elemek nem felelnek meg az identitást szabályozó alapelveknek (önbecsülés, folytonosság, megkülönböztethetőség, hatékonyság) (Breakwell 1993; Erős 2001). A fenyegetett identitás tehát egy belső konfliktus, melyben a különböző identitáskomponensek nem férnek meg egymás mellett. Ezáltal megszűnik az identitást szabályozó folyamatok konzisztenciája, ami Breakwell szerint manifesztálódhat intrapszichikus, interperszonális és csoportközi szinten is (Breakwell, 1986).

A fenyegetés eredete szerint lehet külső és belső. Belső fenyegetettségről beszélünk abban az esetben, amikor az egyén megpróbálja

² Kimutatott, hogy azok az emberek, akik alacsony hatékonysággal és nagy tehetetlenséggel rendelkeznek, sokkal inkább tartják fontosnak mások véleményét, és sokkal inkább konformak a hatalmon lévő szociális reprezentációk elfogadásában, melyek a nemi szerepekről és politikához való hozzáállására vonatkoztak (Breakwell 1993).

megváltoztatni saját helyét a társadalmi mátrixban egy bizonyos elv alapján, ami ellentmond egy másik identitás elvnek. Külső fenyegetésről két esetben beszélhetünk. Az első esetben a társadalomban valamilyen változás következik be, ami új szerepeket, identitáselemeket ró az egyénekre, melyek ellentmondanak egy vagy több alapelvnek. Ilyen például a kötelezettségből megváltozott szerepvállalás.³ A másik esetben a társadalmi interakcióban megváltozik egy reprezentáció, és olyan új értékekkel, tartalmakkal töltődik fel, mellyel az egyének képtelenek azonosulni.⁴

Az identitás szerves részét képezi, hogy mely szociális csoporthoz tartozónak gondoljuk magunkat. Ezáltal nem csupán az befolyásolja identitásunk alakulását, hogy mi hogyan látjuk saját magunkat, hanem az is, ahogyan mások vélekednek rólunk – vagy a csoportról, amelyhez tartozunk (Howarth 2002). Ennek megfelelően adott csoportról kialakított sztereotípiák hasonlóan fenyegetően hatnak a csoporttagokra.

Az identitásfenyegetettségre adott potenciális válaszok

Ha egy szociális reprezentáció fenyegetően hat, akkor az egyén vagy a csoport élhet az ellenállás stratégiájával (Duveen 2001), azaz elutasítják a róluk kialakult reprezentációt és az általa kínált pozíciót. Az ellenállás kihathat a reprezentációra: olyan módon, hogy képes polemikussá tenni azt. Tajfel és Turner (1979) egyes csoportok negatívan értékelt szociális identitással való megküzdéséről beszél, melynek fő célja a csoport helyzetének megváltoztatása. Az elmélet alapvető tézise, hogy a szociális identitás kialakulása következtében (csoporthoz tartozás tudata és annak fontossága) a csoport pozitív értékelése a személyes önbecsüléssel kongruens. Ha ez az értékelés negatív, a csoport reagálásának módjait elsősorban a rendszer stabilitása és igazságossága befolyásolja.

³ A különböző társadalmi változások (nők a munkaerőpiacon; nők vezető/családfenntartó pozícióban; férfiak otthon, stb.) a nemeket, nemi szerepeket, családi szerepeket érintő hatásai szolgálhatnak erre jó példával. Nemi identitásfenyegetettség ebből úgy következhet, ha például egy nő, aki tradicionális nemi szerepeket és mintákat sajátított el szüleitől, illetve más szocializációs csatornákon keresztül (óvoda, iskola, média) élete során új, modern nemi szerepben kell, hogy helytálljon, például vezetőként. Ehhez nincsenek meg a megfelelő eszközei, viselkedési mintái. Ebben az esetben sérül az állandóságérzete, az éhatékonyasága és valószínűleg az önbecsülése is. (A szerzők)

⁴ Napjainkban erre jó példa a nőkről való politikai diszkurzus, a „magyar anya”, és a különböző, több gyermeket támogató állami támogatás. Ezzel a magyar nők értékét a hatalom a szüléssel és anyasággal azonosítja. Az ezzel való azonosulási nehézség (például valakinek nem lehet gyereke, vagy karriert épít, nem talált megfelelő párt, vagy nem is kíván gyermeket vállalni, stb.), illetve az ezzel való egyet nem értés jó táptalaja a nők nemi identitásfenyegetettségének. (A szerzők)

Három módon lehetséges a megküzdés a negatív értékeléssel. Egyrészt egyéni mobilitás révén, amikor az egyén megpróbál átjutni egy magasabb státuszú csoportba, vagyis saját, eredeti csoportjából kilép. Ha erre nincs mód, akkor életbe léphet a második megoldás, a társas versengés, ahol a csoport helyzetének a megváltoztatása lesz a cél, amelyhez szükséges egy vagy több kognitív alternatívának a megléte. Ebben az esetben lehet szó a kollektív cselekvés különböző formáiról, mint a tiltakozás, a társadalmi aktivizmus, szélsőséges esetben a terrorizmus, tehát az egész rendszer megváltoztatására való törekvés. Harmadik lehetőség a társas kreativitás, ahol a csoport értékének a megváltoztatására törekszik úgy, hogy olyan jellemzőket vállal fel a csoport, melyek pozitívan különböztetik meg őket a domináns csoporttól (Tajfel 1981).

Breakwell (1986; 1993) három szintjét különbözteti meg az identitás fenyegetettségére adott válaszoknak. *Intrapaszichikus* szinten az egyén megküzdése nem nyilvánul meg társadalmi aktivitásban, hanem belső, kognitív és érzelmi működését érintik. Ezzel szemben az *interperszonális* stratégiák aktív, szociális folyamatokban megnyilvánuló hárító alkufolyamatok. Négy ilyen folyamatot különíthetünk el:

- Behódolás: a fenyegetett személy felismeri az előírásokat, elvárásokat, amelyeket a környezete táplál felé és megpróbál maradéktalanul eleget tenni azoknak. Ha sikerül megfelelnie a szociális sztereotípiáknak, akkor könnyebben fog sikerülni az adaptív alkalmazkodás is. Azonban ez a fajta megküzdés, a külső elvárásoknak való megfelelés gyakran megegyezik az alárendelt pozíció felvételével.
- Passing: egyfajta észrevétlenné válást jelöl, oly módon, hogy a fenyegetett egyén elhagyja csoportját és egy magasabb presztízsű csoportba lép át. Azonban ez a folyamat sokszor nem kivitelezhető (például stigmatizációk következtében).
- Izoláció/elszigetelődés: passzív stratégia, mely során az egyén próbálja minimálisra csökkenteni a fenyegetettség hatását, még pedig úgy, hogy elszigeteli magát a környezetétől. Azt azonban fontos megemlíteni, hogy ez minden esetben csak időszakos megoldást nyújt.
- Negativizmus: az egyén tagadja a felé érkező sztereotíp stigmákat és direkt konfrontálódást mutat. Azzal, hogy ezeket a stigmatizációkat negálja, tagadja az egyén, védi pozitív önbecsülését és identitásának a folytonosságát is.

Végezetül a *csoportközi* szinten megnyilvánuló folyamatok esetén a társas versengés, alá-fölérendelt viszonyrendszer jelenik meg, sztereotíp, előítéletekkel teli megnyilvánulások jellemzők rá.

Nemi identitás és szociális reprezentáció

A nemet, mint társadalmi nemet operationalizáljuk, melyre hatást gyakorolnak a társadalmi diszkurzusban jelen lévő szociális reprezentációk, illetve a különböző kulturális és környezeti elvárások. Kialakulásában közreműködik a szocializáció, a szociális tanulás, a társadalmi normák és sztereotípiák.

A nemi szocializáció nézőpontja szerint a nemek közötti különbségek tanulás útján alakulnak ki (Meskó & mtsai. 2013). Az egyén – aki biológiai neme szerint vagy nőnek, vagy férfinak született – hamar megtanulja, milyen viselkedésminták, attitűdök és vélekedések azok, amelyek társadalmilag elfogadottak egy nő vagy egy férfi számára; és ez lesz az a társas nemi norma, amely meghatározza viselkedését (Doyle & Paludi 1998, id. Meskó & mtsai 2013).

Bandura (1977) a szociális tanulás elméletében azt hangsúlyozza, hogy a nemnek megfelelő viselkedés kialakulásában elsősorban a külső környezet mintái és visszajelzései a fontosak. Úgy gondolja, hogy a nemi identitást külső jutalmazás, büntetés és modellkövetés útján sajátítjuk el. Először a szülők mutatnak követendő mintát gyermekeiknek, hogy mik az elfogadott magatartásformák az adott kultúrában. Nem csak példát mutatnak, de viselkedésükkel, megnyilvánulásaikkal jutalmaznak vagy büntetik a gyerek nemi viselkedését. A későbbiek során további hasonló szerepet töltenek be a tanárok, kortársak vagy akár a média is (Kollár & Szabó 2004). Ezekből következik, hogy a nemi sztereotípiák igen mélyen gyökereznek, ezért különösen gyorsan észrevevesszük – és általában negatívan értékeljük – azokat, akik nemüknek „nem megfelelően” viselkednek (Fiske & Stevens 1998).

Duveen kutatásai során a nemi identitás kialakulását a szociális reprezentációk befolyásoltságának fényében vizsgálta (Duveen 1993; 2001). Szerinte egy gyermek már létezése előtt számos szociális identitás birtokosa, melyet a szülők mellett releváns mások, illetve a releváns környezet és kultúra határoz meg. Ezen identitások között a nemi identitás kitüntetettnek minősül, hiszen a gyermekkel való aszimmetrikus kommunikáció alapja a gyermek neme, melyben kényszerítően kijelölik a társadalomban elfoglalt pozícióját (Piaget 1932). Viszonylag hamar interpretálják a gyerekek ezeket a pozíciókat, és más gyermekekkel való interakcióik során reprodukálják őket, fenntartva a társadalmukban elvárt nemi szerepeket, viselkedéseket, pozíciókat, azaz a hierarchiát.

A fent bemutatott elméletek alapozták meg kutatásunk alapvető kérdésfeltevéseit. A különböző társadalmi változásoknak és elvárásoknak tükrében vajon a férfiak vagy a nők nemi identitása fenyegetett inkább? Mi a különbség a magas nemi identitásfenyegetettséggel rendelkező válaszadók

nemi reprezentációjában? Mi lehet az, amitől a válaszadók fenyegetve érezhetik nemi identitásukat?

Vizsgálati módszer

Vizsgálati személyek

A vizsgálatban való részvétel feltétele volt a magyar származás, illetve a 18. életév betöltése. A vizsgálatban összesen 152 fő vett részt, 45 férfi, átlag életkoruk 31,7 év (SD=16,56); és 107 nő, akiknek átlag életkora 40,5 év (SD=20,58). Az iskolai végzettséget tekintve 30 fő legmagasabb iskolai végzettsége 8 általános, 61 főnek középiskola, 61 főnek pedig főiskola/egyetem. A résztvevők lakóhely szerinti eloszlása alapján 3 fő fővárosban él, 15 fő megyeszékhelyen, 92 városban, és 42 fő falun.

Mérőeszközök

A vizsgálatban résztvevő személyek a *Multiple Threat and Prejudice Questionnaire* (MPTQ) (Bigazzi & mtsai. 2019) skálát töltötték ki. A kérdőív alapfelvetése, hogy a fenyegetés észlelése és a fenyegető célpont együtt lépnek fel, ezzel együtt képességeket és stratégiákat aktiválnak a velük való megküzdéshez. A fenyegetések kezelésének egyik stratégiája a pszichológiai távolság megteremtése a tárgytól, lehetőleg leértékelés útján. E szempontok szem előtt tartásával két fő dimenziót/skálát tartalmaz a kérdőív. 1) A fenyegetés dimenzió megkérdezi a válaszadók szubjektív érzéseit, mint például a veszélyérzet, a fenyegetés és a félelem (a dimenzió belül 5 alskála különíthető el, ezek a következők: nemzeti biológiai; nemzeti szociális; egzisztenciális; nemi és vallási identitásfenyegetettség). Az identitásfenyegetettség dimenzió esetében a Bartlett teszt eredménye $\chi^2(80,1322)=270.137$, $p<.01$; Kaiser-Meyer-Olkin mutató értéke (.829). A Cronbach alpha értékek a dimenzió belüli alskálákon .68 és .83 között mozog, a variancia 51.47 %-a magyarázott. 2) A távolítás/távolság dimenzió a célcsoportokat leértékelő elemekből áll (6 alskála különül el ebben a dimenzióban: nemzeti biológiai; nemzeti szociális; felfelé-, illetve lefelé irányuló egzisztenciális; nemi és vallási távolítás). A távolítás dimenzió esetében a Bartlett teszt eredménye $\chi^2(108, N=1299)=496.709$, $p<.01$; Kaiser-Meyer-Olkin érték (.873); Cronbach alpha értékek a dimenzió belüli alskálákon 0.60 és 0.68 között mozog; a dimenzió a variancia 51.81%-át magyarázza.

Jelen vizsgálatunkban a kérdőív nemi identitásfenyegetettség, illetve nemi távolítás alszáláinak eredménye releváns. A nemi dimenzióban a fenyegetettséghez tartozó kérdések a válaszadó személyes, magára vonatkozó érzeteire vonatkoznak, melyekben a tradicionális szerepekhez és a homoszexualitáshoz fűződő attitűdje jelenik meg. Például: *a, Kellemetlenül érezném magam, ha egy azonos nemű udvarolna nekem b, Zavarna, ha férjként nem én teremteném meg a szükséges forrásokat a családom számára.* A távolítás kérdéseiben a válaszadó másokhoz fűződő viszonya jelenik meg, melyben szintén a tradicionális nemi szerepek és a homoszexualitáshoz kapcsolható attitűdök lesznek beazonosíthatóak. Távolításra vonatkozó kérdések például: *a, Egy családban a fontosabb döntéseket mindig a férfinak kell meghoznia b, Zavarna, ha egy barátomról megtudnám, hogy meleg.*

A vizsgálatban résztvevő személyek asszociációs hálót feltérképező feladatot is megoldottak. A feladat során a „nő”, illetve „férfi” szavakra vonatkozóan kellett leírniuk azokat a szavakat, melyek eszükbe jutottak.

Eljárás

A kutatás 2018 telén valósult meg, az adatok elemzése 2018 júniusában zárult le. A kérdőívek felvételében, tisztításában, elemzésében és a kódolásban a 2017/2018 második szemeszterében szociálpszichológiai műhelymunkát író diákok vettek részt: Bettler Hanna, Varga Zsófia, Macsek Dorottya. A kutatás vezetője Géczy Dorottya volt.

A személyek elérése különböző fórumokon (facebook, e-mail) keresztül történt, amit egyeztetés, majd a személyes kérdőívfelvétel követett. Számos intézményt, csoportot felkerestünk (egyetemek, idősök otthona, cégek) annak érdekében, hogy minél sokszínűbb mintát érjünk el. A vizsgálatban a személyek önként vettek részt. A kitöltés előtt a személyeket biztosítottuk az anonimitásról – a kérdőíveken név nem szerepel, sem egyéb, azonosítást szolgáló adat – illetve tájékoztattuk őket arról, hogy az eredményeket konferenciákon és folyóiratokban közöljük. A kérdőívet csak olyanok töltötték ki, akik ehhez hozzájárultak. A kérdőívek kitöltését követően az adatokat számítógépre vittük fel, elemzés céljából.⁵

A kérdőívet önállóan, papír alapon töltötték ki, amelynek kitöltési ideje nagyjából 15 percet vett igénybe. Elsőként asszociációs háló feladatot töltötték ki, ezután következett az MTPQ kérdőív kitöltése. Emellett adatok kerültek rögzítésre a kitöltők neme, életkora, állampolgárság, illetve meg kellett adniuk lakóhelyük típusát, és legmagasabb iskolai végzettségüket.

⁵ Az eredeti, papír alapú kérdőívek jelenleg is megtekinthetőek, ellenőrizhetőek a kutatás vezetőjénél, Géczy Dorottyanál.

Statisztikai elemzések

A felvett adatok elektronikus formába való bevitelét követően az asszociációs háló feladat eredményei az IRAMUTEQ (Ratinaud 2009) szövegelemző program felhasználásával került kiértékelésre. A program segítségével elvégzett elemzések közt szerepel a szavak gyakorisági értékeinek vizsgálata, illetve a korrespondencia-elemzés, amely csoportok szókincsgazdagságának változását mutatja meg (Saafa, Housni & Bédard 2017).

Az MTPQ kérdőív kiértékelése az SPSS statisztikai szoftver 22-es verziójának felhasználásával történt (IBM Corp. Released 2013. IBM SPSS Statistics for Windows, Version 22.0. Armonk, NY: IBM Corp.). Az adatok elemzésénél a szignifikancia határértéke $p < 0,05$. Az adatok vizsgálata Kruskal-Wallis-próbával, illetve Mann-Whitney próbával történt.

Eredmények

MPTQ skála és nemi különbségek

Az egyes identitásállapotok közötti nemi különbségek vizsgálatának eredményeit az 1. Táblázat foglalja össze. Eredményeink szerint az MTPQ kérdőív két alszállását tekintve mutatkozott nemi különbség [nemi identitásfenyegetettség: $U_{idf}=1848,0$; $p < 0,05$; nemi távolítás: $U_t=1638,0$; $p < 0,05$]. A leíró eredmények vizsgálata alapján mindkét esetben a férfiak érték el magasabb értéket ($Mdn_{idf}=6,3$, $IQR_{idf}=2,0$; $Mdn_t=2,5$, $IQR_t=1,5$; nők értékei: $Mdn_{idf}=5,3$, $IQR_{idf}=2,33$; $Mdn_t=2,0$, $IQR_t=1,25$). Annak érdekében, hogy ezt az eredményt mélyebben tudjuk értelmezni, a férfi és nő szavakra adott asszociációk vizsgálata szükséges.

1. táblázat

Nemi különbségek vizsgálata az MPTQ kérdőív alskáláit tekintve.

MTPQ	NEMEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA					
	FÉRFI		NŐ		U	p
	Mdn	IQR	Mdn	IQR		
NEMZETI BIOLÓGIAI IDF	4,3	2,83	4,0	3,0	2171,0	ns.
NEMZETI SZOCIÁLIS IDF	5,0	2,16	4,3	1,67	2203,5	ns.
EGZISZTENCIÁLIS IDF	3,6	2,33	4,0	2,67	2124,5	ns.
NEMI IDF	6,3	2,0	5,3	2,33	1848,0	<0,05
VALLÁSI IDF	1,3	1,0	1,67	1,33	2294,5	ns.
NEMZETI BIOLÓGIAI T	3,3	2,33	3,0	2,33	2287,0	ns.
NEMZETI SZOCIÁLIS T	3,3	2,33	3,6	2,33	2112,0	ns.
EGZISZTENCIÁLIS FEL T	5,3	2,16	5,3	1,67	2396,5	ns.
EGZISZTENCIÁLIS LE T	3,0	1,67	3,0	2,0	2291,5	ns.
NEMI T	2,5	1,5	2,0	1,25	1638,0	<0,05
VALLÁSI T	1,67	1,67	1,0	1,67	2204,5	ns.

IDF= identitásfenyegetettség alskála; T=távolítás alskála; Mdn=medián; IQR=interkvartilis együttható; U=Mann-Whitney-próba értéke; ns.=nem szignifikáns (a szignifikancia határértéke $p<0,05$).

Nemi identitásfenyegetettség

Vizsgálatunk során felállítottuk az MTPQ kérdőívre kapott válaszok alapján a nemi identitásfenyegetettség skáláját. Mintánkban a skála reliabilitásának Cronbach alfa értéke 0,83. A következőkben a nemi identitásfenyegetettség pontszámok átlaga alapján a személyeket három csoportba soroltuk (alacsony, közepes és magas nemi identitásfenyegetettség), melyek határai az átlagtól 1-1 szórásértékre került megállapításra (M=5,4; SD=1,64). A csoportok nemenkénti alakulásait a 2. Táblázat foglalja össze. A nemekről alkotott asszociációk az alábbi csoportok szerint kerültek elemzésre és értelmezésre, mely során a két szélső (alacsony és magas pontszámú) csoportokat vettük figyelembe.

2. táblázat

Az identitásfenyegetettség csoportjainak leíró adatai nemenkénti bontásban.

IDENTITÁSFENYEGETETTSÉG	NEM	
	FÉRFI	NŐ
MAGAS	N= 16 M= 33,6 év SD= 20,1	N= 23 M= 42,2 év SD= 22,7
KÖZEPES	N= 24 M= 31,3 év SD= 15,3	N= 63 M= 39,56 év SD= 19,1
ALACSONY	N= 5 M= 27,4 év SD= 9,8	N= 21 M= 41,5 év SD= 23,0

N=elemszám; M=átlag; SD=szórás.

További elemzéseink során megvizsgáltuk, hogy a nemi identitásfenyegetettség alapján elkülönített csoportjaink milyen más identitásállapotok terén különböznek egymástól. A páronkénti összehasonlítások eredménye szerint a *nemzeti biológiai* alszámban mutatkozott különbség mind az alacsony-magas (U=349,5; p<0,05); mind pedig a közepes-magas (U=1234,5; p<0,05) nemi identitásfenyegetettségű csoportok között. A leíró eredményekből látható, hogy a magas nemi identitásfenyegetettségű személyek nemzeti biológiai identitásfenyegetettsége a legmagasabb (Mdn=5,0; IQR=2,0; közepes fenyegetettségű csoport értékei: Mdn=3,6; IQR=3,0; az alacsony fenyegetettségű csoport értékei: Mdn=3,1; IQR=4,0.)

Asszociációk

A korrespondencia-elemzést a nemi identitásfenyegetettség csoportok mentén végeztük el. Az elemzés során a férfi válaszadók „férfi”, a női válaszadók „nő” szavakra adott asszociációit vizsgáltuk. A válaszokat négy független kódoló elemezte. Az eredményeket a 3. és 4. Táblázatokban foglaltuk össze.

Férfiak asszociációi

3. táblázat

Alacsony, illetve magas identitásfenyegetettséggel rendelkező férfiak „férfi” szóra adott asszociációinak korrespondencia-elemzése.

ALACSONY IDENTITÁSFENYEGETETTSÉG	MAGAS IDENTITÁSFENYEGETETTSÉG
Agresszió	Magabiztosság
Határozott	Hűség
Erő	Bátorság
Családfő	Intelligens
Apa	Védelmező
Munka	Családfenntartó
	Barát
	Karrier

A férfi válaszadóknál a nemi identitásfenyegetettségi szint (magas-alacsony) asszociációi alapján két eltérő mintázat rajzolódik ki. Az alacsony nem identitásfenyegetettséget mutató válaszadóknál megjelenő férfi-kép a következő: határozott, agresszív, erőt sugárzó apa, aki a családnak a feje, és fő feladata a munka.

A másik mintázatnál, mely a magas nemi identitásfenyegetettséggel rendelkező válaszadókat jellemzi, úgy tűnik, inkább a megfelelések uralják a reprezentációkat. Ezek a válaszadók többféle életterületről hoztak saját magukkal szemben, vagy velük szemben megfogalmazott elvárásokat. Tulajdonságok terén, ami egyfajta férfiú becsületnek feleltethető meg, említik a hűséget, magabiztosságot és bátorságot. Ide sorolható, bár egy kicsit hagyományosabb megfogalmazás, és a feladatkörhöz is kapcsolható, a

‘védelmező’ tulajdonság említése. Az intelligens, mint tulajdonság már egyfajta polgári, művelt értékeket magában hordozó tulajdonságként jelenik meg.

A család kategóriában az alacsony nemi identitásfenyegetettségűek nem említik az apa szót, a családfő helyét pedig átveszi a családfenntartó, aminek teljesen más a konnotációja. A családfő magába foglal egyfajta tiszteletet is, míg a családfenntartó inkább gazdasági alapokon nyugvó családi szerepkört takar. A magas nemi identitásfenyegetettségűeknél megjelenik a barát szó, ami inkább szabadidős tevékenységként értelmezendő, tehát a társas élet felé inkább nyitott, mint alacsony nemi identitásfenyegetettségű társa.

Nagyon érdekesen alakult a munka világhoz való viszonyulás az alacsony és magas nemi identitásfenyegetettséggel rendelkezők között. Az előbbi csoport, ahogy említettük már, munkaként definiálja, míg utóbbi karrierként, ami valószínűsíthetőleg sokkal nehezebben elérhető „állapota” a munkavállalásnak.

Nők asszociációi

4. táblázat

Alacsony, illetve magas identitásfenyegetettséggel rendelkező nők „nő” szóra adott asszociációinak korrespondencia-elemzése.

ALACSONY IDENTITÁSFENYEGETETTSÉG		MAGAS IDENTITÁSFENYEGETETTSÉG	
Szép	Törődés	Menstruáció	Hiszti
Melegség	Társ	Szülés	Csinos
Ápolt	Munka	Kedvesség	Feleség
Csalás	Barát	Érzékenység	Nagymama
Szeretet	Vásárlás	Kitartó	Család
Háziasszony	Házimunka	Hűség	Házasság

A női válaszadók esetében azt láthatjuk, hogy az alacsony nemi identitásfenyegetettséggel rendelkező válaszadók valamiféle egyensúlyt találtak a tradicionális és a modern nemi szerepeket illetően, bár a mérce a karrier-család területén inkább a család felé billen. Az alacsony nemi identitásfenyegetettséggel rendelkező női válaszadók általában szép, meleg, ápolt nőként asszociálnak a nőre, akinek életében a családi szeretet, és a családdal való törődés központi helyet foglal el, így ezzel kapcsolatos feladatok

is jelennek meg, mint a vásárlás és a házimunka. Ám a viszonylag tradicionális női szerepeket tartalmazó szavak mellett megjelennek ‘modern’ elemek is. A barát figurája itt szintén egyfajta szabadidős, szociális étellel kapcsolatos tevékenységet szimbolizál. A társ valószínűsíthetően a párkapcsolati-hierarchiában az egyenlőségre utal. Végül megjelenik a munka, ami feladatként is értelmezhető a vásárlás és a házimunkán túl, ami már nem csak a párkapcsolati-hierarchiában kívánja szimbolizálni az egyenlőséget, hanem a munka világában is.

A magas nemi identitásfenyegetettséggel rendelkező női válaszadóknál teljesen eltérő mintázatot láthatunk az asszociációk tekintetében. Ezeket a válaszadókat átfogóan fenyegetik a különböző társadalmi nyomások. Náluk, alacsony nemi identitásfenyegetettséggel rendelkezőkkel ellentétben a biológiai kategóriában a menstruáció és a szülés szavakat említették. Tulajdonságnak az alacsony nemi identitásfenyegetettségűek asszociációikkal szemben, a szép helyett a csinos jelenik meg – ami nem egy adottság, hanem azért tenni kell –, a melegség helyett pedig a kedvesség. Ezek mellett megjelenik a hűség – ami a magas identitásfenyegetettségű férfiaknál is előkelő helyet foglal el –, a kitartó, ami magába foglal egyfajta negativitást, nehézséget, ami ellen vagy amiben ki kell tartani, az érzékenység, és talán az érzékenység velejárájaként, ám igen negatív konnotációjában a hiszti, mint tipikusan női cselekvés. A család kategóriában az alacsony nemi identitásfenyegetettekkel azonosan maga a család szó megjelenik, ám a szeretet szó nem. A házasság és a házassággal járó szerepkör, a feleség viszont megjelenik, illetve a nagymama. A ‘modern’ elemek nem láthatóak a magas nemi identitásfenyegetettségű nők válaszaiban.

Megvitatás

Kutatásunk kiindulási alapja, hogy a nemet, mint szociális reprezentációt, azaz társadalmi konstrukciót értelmezzük, mely a társadalom tagjainak interakciója során nyeri el aktuális jelentését és értékét. A *Multiple Threat and Prejudice Questionnaire* (Bigazzi és mtsai. 2019) segítségével mértük fel a megkérdezettek nemi identitásfenyegetettségét. Ezt követően az asszociációs feladat segítségével megvizsgáltuk a magas, illetve alacsony nemi identitásfenyegetettséggel rendelkező női és férfi válaszadók asszociációit saját nemükre vonatkozóan.

Az identitásfenyegetettség, Breakwell alapján (1986), az a helyzet, amikor az identitás folyamatok (asszimiláció, alkalmazkodás, értékelés) valamilyen okból nem tudnak alkalmazkodni az identitás vezérelveikhez (kontinuitás, egyediség, énhatékonyság, önbecsülés). Mivel asszociációkat vettünk fel, és nem mélyinterjúk segítségével nyertük az adatokat, a külső

fenyegetésekre kaptunk válaszokat. Ezek lehetnek a társadalmi kontextusban fellépő változások (például kötelezettségből megváltozott szerepvállalás, vagy az elfoglalt szerep társadalmi újraértékelése során olyan identitásváltozást követel, amely ellentmond egy vagy több alapelvnek). Illetve, olyan helyzet, amikor a társadalomban egy uralkodó szociális reprezentáció adott egyént vagy csoportot olyan tartalmakkal és értékekkel ruház fel, mellyel az egyén vagy csoport képtelen azonosulni.

Mely társadalmi változásokat figyelhettünk meg a nemek tekintetében, melyek kényszerítően és fenyegetően hathatnak? A magas nemi identitásfenyegetettséggel rendelkező válaszadók asszociációit megvizsgálva (ld. 5. Táblázat) két, egymással összefüggő társadalomdinamikai dimenziót különíthetünk el, melyek a két nemre más-más aspektusban jelentenek fenyegetést.

5. táblázat

Magas identitásfenyegetettséggel rendelkező válaszadók saját nemükre vonatkozó asszociációinak korrespondencia-elemzése.

FÉRFIAK	NŐK	
Magabiztosság	Menstruáció	Szülés
Hűség	Kedvesség	Hűség
Bátorság	Érzékenység	Hiszti
Intelligens	Kitartó	Csinos
Védelmező	Feleség	
Családfenntartó	Nagymama	
Barát	Család	
Karrier	Házasság	

Az egyik ilyen társadalmi változás a nők oktatásba és munkaerőpiacba történő intenzív beáramlása, melynek kezdete az I. ipari forradalom korára tehető, és azóta is folyamatosan növekvő tendenciát mutat (Andorka 2003; Giddens 2003; Koncz 1987; Sullerot 1971). Számos kutatás született ebben a témában, mely ennek a folyamatnak a nemiszerepekre gyakorolt hatását és következményeit taglalja (Brannen 2003; Nagy 2001; Pongrácz és Molnár 2011; Schadt & Póto 2014; Schadt 2005). Összességében elmondható, hogy mindkét nem valamilyen formában áldozata ennek a változásnak. A férfiak egyrészt a tradicionálisan férfiaknak gondolt világban (munka, családfő)

szerepvesztéssel néznek szembe a nők munkavállalói beáramlásának következtében, ugyanakkor a tradicionálisan nőknek vélt világba különböző okokból kifolyólag nem képesek bekapcsolódni – például a nők kapuőr szerepe (Voltz 2007), vagy a családi szférában jelentkező ellentmondó szerep- elvárások miatt (Spéder 2011).

A nők esetében szerep-túlterheltségről beszélhetünk a munkaerőpiacon elvégzett munkát követő második műszak miatt (otthoni teendők és gyermeknevelés) (Hochschild 1989), illetve a tradicionálisan férfiaknak ítélt pozíciók és szerepek megkívánta küzdelmek miatt (vezetői szerep) sokszor tapasztalnak negatív előítéletességet (Nagy & Vicsek 2006; Nagy 2009; Nguyen 2005; 2006), vagy nemükre vonatkozó diszkriminációt a munkaerőpiacon (Hymowitz & Schellhardt 1986; Kovács 2007; Nagy 2007; Szabó 2017; Eagly & Carli 2007a; 2007b)⁶.

A nők oktatásba és munkaerőpiacba való áramlása a család struktúrájának megváltozását vonta maga után. Az első gyermek vállalásának dilemmája vagy kényszere olvasható ki a szülésre és menstruációra való asszociációkból. A magas számú válási arány⁷ tudata és félelme jól tükröződik a mindkét nem által említett hűség szó kapcsán. A férfiak család kategóriában az apát a családfenntartó szóval helyettesítik, ami gazdasági alapokon nyugvó szerepkört takar. A nők pedig a nőre nem anyaként, hanem a házasságban kijelölt feleség pozíciójában gondolnak.

Úgy véljük, ezekre a társadalmi változásokra a mintánk magas identitásfenyegetettséggel rendelkező válaszadói

1. nem képesek az identitás folyamatelméletének két stratégiájának megvalósítására (asszimiláció és akkomodáció). Azaz a társadalmi változásokkal járó új szerepköröket és szerepelvárásokat nem képesek beépíteni identitás-struktúrájukba;
2. az új elemek sértik valamely identitás vezérelvüket (állandóság, énhatékonyság, önbecsülés);
3. alapvetően nem képesek azonosulni a társadalom részéről elvárt és/vagy közvetített nemi tulajdonságokhoz, szerepekhez.

⁶ A férfi és női szerepek megváltozása, plusz egyéb társadalmi folyamatok, mint a globalizáció, individualizáció, maguk után vonják a nem reprezentációjának polemikus vagy emancipált értelmezését osztályok, rétegek, kultúrák, csoportok között (Moscovici, 1988). Sőt, akár az egyén is különböző helyzetekben különböző tartalmakkal értelmezheti és viszonyulhat a nemekhez – ezt nevezik kognitív polifáziának (Moscovici, 1961).

⁷ A legfrissebb, 2016-os [KSH jelentés](#) alapján az elveszületések száma 93 100, a válásoké 19 600.

Továbbá, a férfiak esetében jellemzőbb a magasabb mértékű nemi identitásfenyegetettség, mint a nők körében. Ez magyarázható azzal, hogy a fent kifejtett társadalmi változások velejárója a nők „értékének” az emelkedése, és a férfi „leértékelődése”, „pótolhatósága”. Hiszen amellet, hogy a nők ‘birtokolják’ egyrészt a biológiailag determinált és tradicionálisan nekik ítélt családi szférát, az oktatásban és a munkaerőpiacon is egyre nagyobb számmal és hatékonysággal vesznek részt.⁸

Összegzés

Jelen tanulmány egy 2018-as feltáró kutatás eredményeit mutatta be, amely a nemi identitást és a nemi szerepek kérdéskörét új perspektívába kívánta helyezni a szociálpszichológia területéről ismert szociális reprezentáció, identitás-folyamatelmélet, és identitásfenyegetettség elméletek segítségével. Kutatásunk célja volt a nemekről alkotott reprezentációk megismerése, illetve a nemi identitásfenyegetettség nemi különbségeinek vizsgálata.

Eredményeink szerint a férfiak esetében jellemzőbb a magasabb mértékű nemi identitásfenyegetettség, mint a nők körében – melyre hipotetikus magyarázatunk a férfiak „leértékelődésének” jelensége, illetve az alacsony és magas identitásfenyegetettséggel rendelkező személyek férfiról és nőről alkotott reprezentációinak nemenkénti eltérése adhat magyarázatot.

Az alacsony nemi identitásfenyegetettségűek esetében a férfiaknál nagyon tradicionális férfikép, nőknél pedig modern és hagyományos elemeket egyaránt magába foglaló reprezentáció jelenik meg. A magas identitásfenyegetettség esetében egyfajta azonosság mutatkozik meg mindkét nemnél: környezeti nyomást, társadalmi elvárást lehet felfedezni. Férfiak estében a munka területén való kiemelkedő teljesítmény (karrier), és a belső értékek szélesebb köre tűnik fel. Nők esetében a biológiai tényező hathat fenyegetően, illetve a családdal kapcsolatos tényezők. Mindezekből látható,

⁸ Egy szociológiai tanulmányban a nemek közti halálozás különbözőségét mérték fel, melynek eredménye párhuzamba hozható az általunk mért nemi identitásfenyegetettség eredményével: „A férfiak esetében a halálozás szignifikáns előrejelzője volt számos olyan tényező, ami a nők esetében nem volt kimutatható kapcsolatban a korai halálozás valószínűségével. Ilyenek voltak az alacsony iskolázottság, alacsony szubjektív társadalmi helyzet, alacsony személyes és családi jövedelem, a munkával kapcsolatos tényezők közül a biztos munka hiánya, csekély munkahelyi kontroll-érzés, segéd- és betanított munka, továbbá a depresszió, az élet értelmetlenségének érzete, a házastárstól és a gyermektől kapott társas támogatás hiánya. Nemzetközi követéses vizsgálatok szintén azt az eredményt mutatják, hogy a házastárs hiánya a férfiak számára fontosabb veszélyeztető faktor, mint a nők esetében. A nők számára a fontos veszélyeztető tényező a személyes kapcsolatokkal való általános elégedetlenség, ebben a tekintetben nem voltak alapvető változások az elmúlt évtizedekben.” (Kopp & Skrabski 2009, 146).

hogy válaszadóink esetében a társadalmi változások a nemi szerep és szerepelvárások átalakulásával járnak, melyek a társadalmi szférát (munka) és a magán szférát (család) egyaránt érintik.

Felhasznált irodalom

- Andorka, Rudolf. 2003. *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Andreouli, Eleni. 2010. „[Identity, positioning and self-other relations.](#)” *Papers on Social Representations* 19 (1): 14.1–14.13.
- Bandura, Albert. 1977. *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bigazzi, Sára. 2015. „Tudás és kontextus: a szociális reprezentáció elmélete.” In Varga Aranka (szerk.) *A nevelésszociológia alapjai*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Wislocki Henrik Szakkollégium: Bolko-Print, 49–78.
- Bigazzi, Sára, Siegler Anna, Serdült Sára, Bokrétás Ildikó & Takács Bálint. 2019. „[A Measure of Perceived Identity Threat and of Distancing Relevant Others: Development of the Multiple Threat and Prejudice Questionnaire.](#)” *Open Journal of Social Sciences* 7: 237–254.
- Brannen, Julia. 2003. „[Changing family and generational patterns: a comparative assesment of fatherhood.](#)” In Lynne Chisholm, Antonio de Lillo, Carmen Leccardi & Rudolf Richter (eds.) *Family forms and the young generation in Europe*. Wien: Demographie und Familie am ÖIF, 23–36.
- Breakwell, G. Marie. 2015. „Identity process theory.” In Gordon Sammut, Eleni Andreouli, George Gaskell & Jaan Valsiner (eds.) *The Cambridge Handbook of Social Representations*. Cambridge: Cambridge UP, 250–266.
- 1986. *Coping with threatened identities*. London: Methuen.
- 1993. „Social representations and social identity.” *Papers on Social Representation* 2 (3): 198–217.
- 2010. „[Resisting Representations and Identity Processes.](#)” *Papers on Social Representation* 19 (1): 6.1–6.11.
- Duveen, Gerard. 1993. „The development of social representations of gender.” *Papers on Social Representations* 2 (3): 1–177.

- 2001. „Representations, Identities, resistance.” In Kay Deaux & Gina Philogene (eds.) *Representations of the social*. Oxford: Blackwell, 257-270.
- Eagly, H. Alice & Carli L. Linda. 2007a. *Through the labyrinth. The truth about how women become leaders*. Boston: Harvard Business School Press.
- 2007b. *Women and the labyrinth of leadership*. Harvard Business Review.
- Erős, Ferenc. 2001. *Az identitás labirintusai. Narratív konstrukciók és identitásstratégiák*. Budapest: Janus/Osiris.
- Fiske, T. Susan & E. Laura Stevens. 1998. „What’s so so special about sex? Gender stereotyping and discrimination.” In Stuart Oskamp & Richard M. Costanzo (eds.) *Claremont Symposium on Applied Social Psychology, Vol. 6. Gender issues in contemporary society*. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, 173–196.
- Giddens, Anthony. 2003. *Szociológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Hochschild, Arlie Russell. 1989. *The second shift: working parents and the revolution at home*. New York: Viking Penguin.
- Howarth, Cutler C. 2002. „Identity in whose eyes? The role of social representations in identity construction.” *Journal for the Theory of Social Behaviour* 32 (2): 145–162.
- Hymowitz, Carol & D. Timothy Schellhardt. 1986. „[The glass ceiling: Why women can't seem to break the invisible barrier that blocks them from top jobs.](#)” *The Wall Street Journal Special Report on Corporate Women* 1–5. Letöltés: 2010. december 10.
- Jovchelovitch, Sandra. 1996. „In defense of representations.” *Journal for the Theory of Social Behaviour* 26 (2): 121–135.
- Koncz, Katalin. 1987. *Nők a munkaerőpiacon*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kopp, Mária & Skrabski Árpád. 2009. „Nők és férfiak egészségi állapota Magyarországon.” In Nagy Ildikó & Pongrácz Tiborné (szerk.) *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Budapest: TÁRKI & Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 117–136.
- Kovács, Mónika. 2007. „Nemi sztereotípiák, nemi ideológiák és karrier aspirációk.” *Educatio* 1: 99–114.
- Lloyd, B., & Gerard Duveen. 1992. *Gender identities and education: The impact of starting school*. New York: St. Martin’s Press.

- Meskó, Norbert, Láng András, Ferenczhalmy Réka, Miklós Krisztina & Glöckner Barbara. 2013. „A szülői bánásmód összefüggése a konfliktuskezeléssel: nemi különbségek és nemi szerepek.” *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 14 (1): 45–66.
- Moscovici, Serge. 1961. *La psychoanalyse, son image et son public*. Paris: Presses Universitaires de France.
- 1988. „Notes toward a description of social representations.” *European Journal of Social Psychology* 18 (3): 211–250.
- N. Kollár, Katalin & Szabó Éva. 2004. „A nemi identitás és a társadalmi nemi szerepek kialakulása.” In N. Kollár Katalin & Szabó Éva (szerk.) *Pszichológia pedagógusoknak*. Budapest: Osiris Kiadó, 500–502.
- Nagy, Beáta. 2007. „A társadalmi nem szerepe a vezetésben Magyarországon – Érzékelése és magyarázatai.” In Nagy Beáta (szerk.) *Szervezet, menedzsment és nemek*. Budapest: Aula, 110–121.
- 2009. „Nők és férfiak a vezetésben.” In Nagy Ildikó & Pongrácz Tiborné (szerk.) *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Budapest: TÁRKI & Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 51–64.
- Nagy, Beáta & Vicsek Lilla. 2006. „Mit ér a női vezető szava? Férfi és női vezetők megítélése önkormányzati dolgozók körében.” *Századvég, Új Folyam*, 41 (3): 123–160.
- Nagy, Ildikó. 2001. „A családfelelősségintézménye–nemi szerepek a családban.” In Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné & Tóth István György (szerk.) *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Budapest: TÁRKI & Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 155–175.
- Nguyen, Luu Lan Anh. 2005. „Férfiak és nők a munka világában. Nemi szerepek a munkahelyen.” *Magyar Pszichológiai Szemle* 51 (1): 111–134.
- 2006. „Nemi sztereotípiák és hatásuk a munkahelyi kapcsolatokra.” In Mészáros Aranka (szerk.) *A munkahely szociálpszichológiai jelenségyvilága I: Egyének és csoportok*. Miskolc: Z-Press Kiadó.
- Piaget, Jean. 1932. *The Development of Moral Judgment in the Child*. London: Routledge.
- Pongrácz, Tiborné & S. Molnár Edit. 2011. „Nemi szerepek és a közvélemény változásának kölcsönhatása.” In Nagy Ildikó & Pongrácz Tiborné (szerk.) *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Budapest: TÁRKI & Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 192–206.

- Ratinaud, Pierre. 2009. [*IRaMuTeQ: Interface de R pour les Analyses Multidimensionnelles de Textes et de Questionnaires*](#) (Version 0.3 alpha 1).
- Ricoeur, Paul. 2001. „A narratív azonosság.” In László János & Thomka Beáta (szerk.) *Narratívák 5. A narratív pszichológia*. Budapest: Kijárat Kiadó, 15–25.
- Safaa, L., Housni, K.E. & Bédard, F. 2017. „Authenticity and tourism: what Tripadvisor reviews reveal about authentic travel to Marrakech.” In R. Schegg & B. Stangl (eds.) *Information and Communication Technologies in Tourism*. Vienna: Springer, 595–606.
- Schadt, Mária. 2005. „A ‘házi tücsöktől’ a dolgozó nőig – az individualizációs folyamatok hatása a családi szerepekre.” In Palasik Mária & Sipos Balázs (szerk.) *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs?: a női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*. Budapest: Napvilág Kiadó, 156–168.
- Schadt, Mária & Pótó Zsuzsanna. 2014. „A strukturális változások hatása a nők társadalmi szerepeire és a családszerkezet átalakulására.” In Spéder Zsolt (szerk.) *A család vonzásában: Tanulmányok Pongrácz Tiborné tiszteletére*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, 217–244.
- Serdült, Sára. 2017. „TO BE AND TO LET BE. The relationship between identity and inclusive excellence.” *Inclusive University* 61–73.
- Spéder, Zsolt. 2011. „Ellentmondó elvárások között. Családi férfiszerepek, apaként a mai Magyarországon.” In Nagy Ilona, Pongrácz Tiborné (szerk.) *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Budapest: TÁRKI & Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 207–228.
- Sullerot, Evelyne. 1971. *A női munka története és szociológiája*. Budapest: Gondolat.
- Szabó, Katalin. 2017. „Női generációk és helyzetük a hazai és Uniós munkaerőpiacon.” *Studia Mundi–Economica* 4 (5): 60–72.
- Tajfel, Henri. 1981. *Human groups and social categories: Studies in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge UP.
- Tajfel, Henri, & John Turner. 1979. „An integrative theory of intergroup conflict.” In William G. Austin & Stephen Worchel (eds.) *The social psychology of intergroup relations*. Monterey: Brooks/Cole, 33–47.
- Voltz, Rainer. 2007. „Väter zwischen Wunsch und Wirklichkeit.” In Tanja Mühlhling & Harald Rost (hrsg.) *Väter im Blickpunkt*. Opladen: Verlag Barbara Budrich, 205–224.

Wagner, Wolfgang & László János. 2003. „History, identity and social representations as theoretical perspectives in social psychology.” In László János & Wagner Wolfgang (eds.) *Theories and controversies in social psychology*. Budapest: Új Mandátum, 7–12.